

УДК 378.147

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Анна Старєва

У статті обґрунтовуються сучасні методологічні підходи до здійснення методичного навчання вчителів суспільствознавчих дисциплін. Актуалізується кластерний підхід як основа взаємодії в досягненні спільного результату – методичної компетентності вчителя.

Ключові слова: кластерний підхід, система методичного навчання, майбутній учитель суспільствознавчих дисциплін, предметно-методична компетентність.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТУ УЧИТЕЛЯ ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ

Анна Старєва

В статье обосновываются современные методологические подходы к осуществлению методического обучения учителей обществоведческих дисциплин. Актуализируется кластерный подход как основа взаимодействия в достижении общего результата – методической компетентности учителя.

Ключевые слова: кластерный подход, система методического обучения, будущий учитель обществоведческих дисциплин, предметно-методическая компетентность.

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE METHODOLOGY OF TEACHING OF SOCIAL STUDIES TEACHERS

Anna Staryeva

The author has attempted to justify the methodological approach based on the cluster system of methodical training of future teachers of social science disciplines.

Key words: cluster approach, the system of training methods, future teacher of social science disciplines, subject-methodical competence.

Педагог ХХІ століття – це, насамперед, компетентний фахівець із чіткою орієнтацією на професійний та особистісний розвиток і саморозвиток. Методична компетентність виступає провідним компонентом у системі його професійних компетентностей та має яскраво виражений прикладний характер, виявляється в предметній і методичній обізнаності майбутнього вчителя, його інноваційній спрямованості та регіональній наповнюваності.

У сучасних умовах реформування національної освіти однією з найбільш значущих проблем для успішного соціально-економічного розвитку нашої країни є пошук нових інноваційних підходів до підготовки висококваліфікованих педагогів. Необхідність формування методичної компетентності

майбутнього вчителя-суспільствознавця актуалізується низкою факторів, серед яких – державне та регіональне замовлення на фахівця, що відповідає національній кваліфікаційній рамці та державним стандартам, виводить проблему в ранг загальносуспільних, котрі потребують зусиль різних суб'єктів господарювання в рамках створення спеціальної моделі методичної системи формування компетентного педагога.

Ступінь дослідження проблеми. Тема методичних та предметно-методичних компетентностей учителів історії та суспільствознавства багатоаспектно висвітлюється в працях українських науковців (Т. Бакка, К. Баханов, Н. Гупан, І. Єрмакова, А. Нікора, О. Пометун, Т. Ремех,

І. Смагін, А. Старєва, О. Удод та ін.). Дослідженню різних методичних систем навчання вчителів для освітньої галузі «Суспільствознавство» присвячені дослідження науковців (А. Булда, С. Гончаренко, Н. Гупан, Т. Ладиченко, Н. Лалак, А. Пишкало, О. Пометун, С. Нікітчина, Г. Фрейман, О. Турянська та ін.), які сходяться в основному на тому, що методична система навчання – це дидактична структура, що включає різні, взаємопов'язані компоненти: цілі, зміст, форми, методи, засоби і результати навчання.

Метою даної статті є спроба визначення сучасних методологічних підходів до методики навчання предмета майбутнього вчителя суспільствознавства в контексті формування його методичної компетентності.

Основний зміст. Методична система навчання відображає цілісну модель педагогічної діяльності, виступає в якості методології й трактується дослідниками з різних методологічних позицій: системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, технологічного, компетентнісного підходів. За сучасний методологічний інструмент конструювання моделі та її діяльності нами взятий кластерний підхід.

Під **методичною системою навчання суспільствознавчих дисциплін** на історичних факультетах/інститутах педагогічних спеціальностей ВНЗ розуміємо сукупність взаємопов'язаних компонентів – змісту, форм, методів і засобів навчальної діяльності студентів, спрямованих на формування відповідних предметно-методичних компетентностей як результату взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу.

Усі компоненти методичної системи навчання представлені документально: у *навчальному плані*, що діалектично закріплює місце й розвиток навчальної діяльності студента з певних дисциплін; *освітньо-професійній програмі*, що відбиває цільовий і змістовий

компоненти навчання; затвердженій *навчальній та робочій програмах курсу*, що розкривають цільовий, змістовий та технологічний компоненти (форми, засоби і методи навчання); *освітньо-кваліфікаційній характеристиці*, де сформульовані очікувані результати; *навчально-методичному супроводі* (лекції, семінарські, практичні, лабораторні заняття та методичні рекомендації до них, завдання для самоконтролю і контролю знань тощо). Тому аналізу й оновленню на засадах інноваційного розвитку підлягають усі декларовані одиниці забезпечення навчально-виховного процесу майбутніх учителів-суспільствознавців.

«Суспільствознавство» – освітня галузь Державного стандарту базової загальної середньої освіти, ядром якої є сукупність педагогічно відібраних наукових знань про людину і суспільство. Базовими для шкільної суспільствознавчої освіти є науки, що вивчають суспільство: економіка, соціологія, політологія, культурологія, юридичні науки, а також філософія. Поряд із науковими знаннями в суспільствознавчих курсах представлені соціальні норми, система гуманістичних і демократичних цінностей, способи пізнавальної та практичної діяльності, різні елементи моральної, економічної, політичної, правової культури, соціальної поведінки громадян.

Основні характеристики суспільствознавства як освітньої галузі відповідних наукових знань обумовлюють її дисциплінарні особливості, впливають на формування адекватних приватних методик (методики навчання правознавства, методики навчання суспільно-політичних дисциплін, методики навчання економіки тощо) та систему методичної підготовки майбутніх учителів-суспільствознавців.

Формування навчальної дисципліни як базової дисципліни навчання в середній школі в навчальних планах підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця істотно усклад-

нюється інноваційними освітніми процесами, змінами в Державному стандарті базової повної загальної середньої освіти та впливом загальнодержавних пріоритетів розвитку тих чи інших освітніх галузей.

Найбільш важливими тенденціями розвитку суспільствознавства в останні роки є:

- у галузі наукової методології – філософське переосмислення ролі особистості та особистісних якостей у розвитку суспільства й держави, розуміння загальнонаукового значення компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів як фундаментальних методів наукового пізнання та необхідності інтеграції загальних зусиль усіх зацікавлених у підготовці компетентного педагога суб'єктів (педагогічного ВНЗ, роботодавців (ЗНЗ), закладів післядипломної педагогічної освіти, наукових центрів тощо);
- у теоретичній площині суспільствознавчих знань – зміщення цінності знань від пріоритетів «суспільство» до пріоритетів «людина»;
- у практичній – значущість практико орієнтованих знань про людину, її місце та роль у суспільно-політичному, правовому, економічному, соціокультурному розвитку.

Дієвими для методичної системи навчання стають принципи практичної реалізації концепції випереджального навчання з орієнтацією на інноваційний розвиток. Сучасна система освіти базується на принципі підтримки (підготовка фахівців здійснюється, головним чином, на основі вимог сьогодення, без орієнтації на майбутні зміни й урахування регіонального компонента). Однак співвідношення видів знань у системі підтримуючої освіти і розподіл навчального

навантаження відбувається на основі вже традиційних знань (загальної методології науки, історії методичного досвіду, державно визнаних педагогічних та методичних кліше), а основний навчальний час студента витрачається без урахування нагальних потреб, що постануть перед фахівцем після отримання ним диплома.

Тож, модель методичної системи навчання повинна відповідати таким *принципам*: системності, поступальності, випереджального розвитку, ступеневості, динамічності, регіональності, дисциплінарності.

Аналізуючи проблеми, що мають місце в предметно-методичній підготовці студентів історичних факультетів/інститутів до майбутньої педагогічної діяльності й повинні враховуватися в проектуванні моделі методичного навчання, спираємося на теоретичні дослідження (К. Баханов, Т. Бакка, І. Єрмакова, О. Жук, А. Нікора, А. Старєва та ін.) та аналіз існуючої практики й зводимо їх до таких:

- існування непослідовності у змісті ступеневої освіти, дисбалансі за рівнями підготовки (бакалавр – магістр) із-за відсутності сучасних державних стандартів за деякими спеціальностями призвело до суттєвої різниці у змісті викладання фахових та методичних дисциплін і результатах – предметно-методичних компетентностях майбутнього вчителя-суспільствознавця;
- формальність у поєднанні в програмах освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями академічної і професійної спрямованості призводить до проблеми формування змісту освіти (з одного боку, скорочується навчальний час, необхідний для глибокого розуміння предметів соціально-економічної та природничо-

- наукової спрямованості (для фундаменталізації освіти), з іншого – страждає практична підготовка майбутніх учителів, оскільки вони не отримують повноцінних навичок професійної роботи (тобто не отримують визначеного рівня кваліфікації);
- слабка диверсифікація психолого-педагогічних дисциплін, їх надмірна теоретизація звужують час на конкретно методичне навчання;
- відрив від предметного шкільного навчання і сучасних вимог до педагогічної діяльності не забезпечують достатній рівень володіння випускниками педагогічних ВНЗ сучасними проблемами освіти, їх здатність до навчання учнів на факультативах, курсах за вибором;
- недостатня опора на між-предметні зв'язки при обґрунтуванні структури й обсягу змісту дисциплін за методиками викладання в рамках додаткової педагогічної спеціальності негативно відбивається на рівні компетентності майбутніх учителів-суспільствознавців застосовувати сучасні освітні технології, створювати здоров'язбережувальне середовище навчання;
- зниження якості педагогічної практики негативно позначається на формуванні виховної функції вчителя-предметника з учнями в сучасних умовах.

У концепцію предметно-методичного навчання майбутніх учителів суспільствознавства *стержневою домінантою* мають бути закладені ідеї:

- *цілісності*, що позиціонує методичне навчання майбутніх учителів суспільствознавства як цілісну систему, педагогічний феномен, із специфічними методологічними основами

розвитку (місцем, принципами, зв'язками, функціями, закономірностями) в університетській освіті;

- *наступності (ступеневості)*, що полягає в реалізації двоступеневої системи вищої освіти, перехід до якої обумовлений актуальними завданнями розвитку української економіки і соціальної сфери, входженням України в європейський і світовий освітній простір, умови якої передбачають здійснення професійного (у тому числі – методичного) навчання на основі ефективнішого обліку потреб ринку праці в педагогічних кадрах різного рівня освіти і кваліфікації, вимог конкретних працедавців та можливість самостійного вибору, зміни профілю і рівня освіти;
- *розвитку (інноваційності)*, що визначає детермінованість змін у методичному навчанні студентів-істориків педагогічних спеціальностей вимогами інноваційних процесів у шкільній суспільствознавчій освіті.

Ключовою ідеєю нашого дослідження є врахування принципу кластеризації до формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавства.

Аналіз теорії та практики доводить, що *зміст моделі ступеневого методичного навчання вчителя суспільствознавчих дисциплін* багато в чому залежить від таких **факторів**: політики держави щодо актуальності суспільствознавчої освіти та напрямів її розвитку; рівня розвитку нормативної бази педагогічної галузі (державних стандартів середньої і вищої школи, навчальних програм, підручників); якості наукового і методичного забезпечення процесу викладання

дисциплін/курсів, що формують предметно-методичну компетентність учителя-суспільствознавця; специфіки напряму функціонування освітньої галузі «Суспільствознавство»; ліцензійних вимог щодо організації фахової підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; загального змісту навчання та індивідуального плану навчання вчителя-суспільствознавця [4].

Педагогічні умови функціонування пропонованої нами моделі забезпечуються за допомогою *кластерного підходу*, на підставі якого в рамках навчально-виховного процесу ВНЗ, за допомогою різних суб'єктів, зацікавлених у вихідних результатах цього процесу, створюється універсальне *предметно-методичне середовище*. Опис такого середовища пов'язаний із виявленням і поданням сукупності факторів, які безпосередньо впливають на повноцінне використання потенціалу кластерного підходу та, *по-перше*, розкривають перспективи й можливості його подальшого використання в освітній сфері, *по-друге*, визначають місце розглянутої моделі в освітньому процесі та, *по-третьє*, ступінь її включення в реально сформовану систему педагогічних взаємозв'язків і взаємодії.

Аналіз літератури показав, що проблема соціального партнерства в освіті розглядається в дослідженнях П. Анісімова, Г. Ібрагімова, Е. Корчагіна, А. Костіна, Г. Мухаметзянова, І. Смирнова, О. Ткаченко, Ю. Шуберта та ін. Різні аспекти, пов'язані з кластерним підходом, досліджені в працях учених М. Портера, А. Томпсона, Д. Лалигіна, В. Третьяка, Д. Ялова та ін.

Під *кластерним підходом* до моделювання предметно-методичної системи навчання майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін ми маємо на увазі взаємо- і саморозвиток усіх суб'єктів, зацікавлених у результаті

освітнього процесу – компетентному педагогу: *студентів* у динаміці свого професійного розвитку, *науково-педагогічний та управлінський склад ВНЗ*, задіяний у навчально-виховному процесі, *роботодавців* (адміністрацію навчальних закладів на рівні регіону – майбутнього місця влаштування вчителя), *педагогічних працівників шкіл*, де відбувається практична складова процесу методичного навчання студента, *закладів системи післядипломної педагогічної освіти*, що забезпечує неперервність і ступеневість предметно-методичного розвитку кожного вчителя-суспільствознавця, *наукових інституцій* у рамках договірних відносин.

Кластерний підхід здійснюється на основі територіального сусідства в рамках певного регіону і стійкого партнерства, що посилює конкретні переваги як окремих учасників, так і результату [5] – формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін із урахуванням державних та регіональних потреб. Реалізація кластерного підходу дає змогу отримати новий якісний результат за рахунок інтеграції зусиль усіх партнерів.

За кластерного підходу всі суб'єкти взаємодії регулюють багаторівневу систему навчання фахівців необхідної кваліфікації. Роботодавець визначає вимоги до системи освіти, освітні заклади – підходи до навчання, а професійна освіта розглядається як процес, у основу якого покладено її інтеграцію із безпосереднім її замовником. При цьому і час, що витрачається на підготовку затребуваного фахівця, і період його професійної адаптації скорочуються.

Виділимо *фактори*, що характеризують *вплив кластерного підходу на визначення педагогічних умов навчання вчителя-суспільствознавця*:

– орієнтація на інноваційний шлях розвитку освіти України,

- її відкритість;
- визначення державних та регіональних пріоритетів інноваційного розвитку освітньої галузі «Суспільствознавство» та відповідної предметно-методичної підготовки вчителя;
- регіоналізація змісту навчання майбутніх фахівців, їх практикоорієнтованість;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, практики;
- системне і комплексне вирішення питань усіма учасниками процесу;
- реалізація механізму формування предметно-методичної компетентності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у процесі їх навчання;
- урахування регіонального компонента суспільствознавчої освіти;
- урахування діалектики принципів ступеневої освіти.

Ураховуючи вищезазначені фактори, логічно припустити, що вибір педагогічних умов повинен здійснюватися за рахунок педагогічних засобів, що уможливають підвищення ефективності формування предметно-методичної компетентності майбутніх фахівців.

Зупинимось на особливостях формування регіонального контексту суспільствознавчої освіти. Він характеризується низкою специфічних якостей, серед яких, у першу чергу, необхідно виділити: *дисипативність* (заохочення самоорганізації та соціального партнерства), *інтегрованість* (взаємодія підсистемних елементів освіти, що приводить до появи нових суспільствознавчих знань, освітніх курсів, як-то «Історія та економіка рідного краю» тощо); *відкритість* (можливість вільної взаємодії з іншими освітніми партнерами при деякій регіональній замкнутості, певній сталості системи); *самоврядування* (форма реалізації

територіальних інтересів регіону на рівні регіонального компонента навчальних планів, програм курсів); *комунікативність* (визначає ефективність управління методичною системою й дозволяє зміцнювати результат), *нарощування методичного потенціалу* (відображає рівень наявних методичних ресурсів та джерела їх поповнення).

Звертаємо увагу на модель управління системи методичного навчання як певним професійно-методичним середовищем, що є достатньо новим завданням. Вона пов'язана із забезпеченням:

по-перше, комплексності вирішення проблем формування предметно-методичної компетентності вчителя суспільствознавчих дисциплін на основі визначених державних стандартів на певному територіальному (регіональному) контексті;

по-друге, із урахуванням суто соціальних характеристик цього освітнього середовища;

по-третє, із виявленням синергетичних складових у процесі конструкції моделі.

За допомогою її реалізації можливе ефективне використання регіональних переваг, тому що використовується ресурс так званого «вокалізму» [1] – особливостей місцевої історії, соціуму, культури, традицій, цінностей, які утворюють регіональний компонент предметних знань. Це дозволяє навчальним ресурсам певного ВНЗ пристосовуватися до освітніх потреб регіону. Кластерний підхід, зберігаючи самостійність та унікальність кожного суб'єкта освітнього середовища, де формується новий професійно-педагогічний ресурс регіону, дозволяє якнайповніше зосередитися на виконанні першочергових завдань підготовки висококваліфікованого фахівця – учителя-суспільствознавця.

Нами визначено, що позитивна динаміка рівня сформованості предметно-методичної компетентності

майбутнього вчителя-суспільствознавця досягається за рахунок оновлення: цілі у формі комплексу предметно-методичних компетенцій, диференційованих за рівнями освіти й кредитно-модульною технологією навчання; навчально-методичних завдань, адекватних спроектованим цілям і прийомам навчально-методичної діяльності щодо їх вирішення; активних методів і засобів включення навчально-методичних завдань у навчальний процес; методів і засобів контролю, корекції та оцінки сформованості предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін.

Перегляд статусу кваліфікацій в українській освіті означає зміну орієнтирів: від підготовки студента до майбутнього примусового «розподілу» до нової філософії освіти, заснованої на підготовці випускника вищого навчального закладу для конкретного ринку праці. Вища школа готує випускника не до конкретного робочого місця, а до вільного пошуку роботи на ринку праці. НАІПН України на сьогодні перспективними моделями підготовки педагогічного персоналу вважає дві [3]: *інтегрованого магістра* (нині спеціаліст) із ранньою педагогічною спеціалізацією (у педагогічних університетах та інститутах) – традиційний для нашої системи освіти; *двоциклову підготовку бакалавра – магістра* з пізнішою педагогічною спеціалізацією (у класичних університетах) – європейський варіант освіти.

Одним із важливих ресурсів, на основі якого можливо суттєво вплинути на процес ефективного формування предметно-методичних компетентностей майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін у контексті переходу на двоступеневу систему «бакалавр-магістр» та інноваційних процесів, що

відбуваються в шкільній суспільствознавчій освіті, є якісно нова за змістом та формою модель системи їх методичного навчання. Однак необхідно враховувати, що орієнтація на формування означених компетенцій студентів історичних факультетів/інститутів, їх розвиток у процесі навчання, використання їх вікових та індивідуальних особливостей не досягається за рахунок простого збільшення годин на фахові та педагогічні дисципліни чи введення спецкурсів, спецсеминарів.

Зміна парадигми вищої педагогічної освіти, її моделювання на основі врахування двоступеневої системи підготовки означає необхідність концептуального перегляду в дидактиці та навчально-предметному забезпеченні процесу методичного навчання студентів (навчальних планів, програмах дисциплін методичного спрямування) змісту, що дозволить формувати в майбутніх учителів необхідні компетентності.

Висновки. Таким чином, перехід вищої педагогічної школи до ступеневої системи освіти передбачає оновлення змісту базової методичної освіти бакалаврів-суспільствознавців на засадах кластерного поєднання загальнодержавних ідей та регіональних пріоритетів; розробки змісту, форм і методів навчання магістрів-суспільствознавців як фахівців найвищого кваліфікаційного рівня, які в майбутньому поновлять склад науковців із відповідних галузей науки, викладачів вищих навчальних, спеціалізованих середніх навчальних закладів та закладів із поглибленим вивченням суспільно-політичних предметів, гімназій, ліцеїв, коледжів та управлінський склад освітян.

Література

1. Горюнова Л. Применение кластерного подхода в сфере образования как закономерный этап его развития / Л. Горюнова // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Слов'янськ. – 2011. – № 7. – С. 92–100.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).

3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (друге видання) / Нац. акад. пед. наук України ; [авт. : В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін. ; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с. – Бібліогр. : С.149–167. – (До 20-річчя незалежності України).

4. Старєва А. М. Організаційно-педагогічні умови системи методичного навчання майбутнього вчителя суспільствознавства в контексті інновацій // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. / – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – 396 с. – С. 316–321. – Серія : Педагогічні науки ; вип. 1.39.

5. Старєва А. М. Кластерний підхід у регіональній освітній політиці як сучасна основа інноваційної педагогічної діяльності / А. М. Старєва // Методист. – 2013. – № 4 (16). – С. 10–13.